

Keil András

ADALÉKOK A CRITICAL MASS NEMZEDÉKRŐL

AZ EGYETEMISTA-FŐISKOLÁS LMP SZAVAZÓK JELLEMZÉSE

A politikatudományi írásokban mind a mai napig kevésbé hangsúlyos terület az LMP szavazóbázisának vizsgálata. A 2010-es választáson bejutási sikert elérő párt szimpatizánsai jelentős részben magasan képzettek, és inkább a fiatalabb korosztályhoz tartoznak. Ebből a megfontolásból nem haszontalan a magyar egyetemista-főiskolás generáció empirikus vizsgálata ahhoz, hogy átfogó képet kaphassunk nemcsak a zöldpárti szavazók demográfiai háttérééről, hanem attitűdjeiről, politikához fűződő viszonyáról is. Az írás az ifjúságot generálisan jellemző tendenciák számbavétele után arra keresi a választ: létezik-e a Szabó Andrea és Kern Tamás által „Critical Mass nemzedéknek” elnevezett csoport, amely érdeklődik a közügyek iránt, és kevésbé jellemzi a szélsőséges gondolkodás. Ezek után kísérletet tesz arra, hogy megvizsgálja: léteznek-e az ingleharti értelemben vett posztmateriális értékpreferenciák e körön belül, kimutatható-e bármilyen összefüggés az LMP szavazók és a vizsgált értékek között.

Kulcsszavak: „Critical Mass nemzedék” *posztmaterializmus * értékek * LMP * Inglehart * zöld szubkultúra

BEVEZETÉS¹

A hazai társadalomtudományi szakirodalom érthető módon sokat foglalkozik, foglalkozott a 2010-es országgyűlési választások nyomán kialakult „új képlettel” (ENYEDI–SZABÓ A.–TARDOS 2011).

A magyar pártrendszer változásait feldolgozó elemzések azonban az idő nyilvánvaló rövidsége miatt nem fednek le igazán minden területet: a politikatudományi írásokban mind a mai napig kevésbé hangsúlyos terület például az LMP szavazóbázisának, 2010-es parlamentbe kerülésének vizsgálata. Megítélésem szerint ahhoz, hogy újabb elemzési szempontokkal gazdagodhasson a legutóbbi országgyűlési

¹ A szerző ezúton szeretne köszönetet mondani az írás elkészítéséhez nyújtott tanácsokért Szabó Andreának, Reiner Rolandnak és Róna Dánielnek.

választásról, illetve az azóta eltelt időszakról szóló tudás, érdemes alaposabb vizsgálat tárgyává tenni az egyes pártok szavazóbázisát. Írásomban ehhez kívánok hozzájárulni az egyetemista-főiskolás LMP-szavazók bemutatásával. Ez ugyan csak egy szelete annak a szavazói tömbnek, amely ma a Lehet Más a Politika listájára voksolna, ám semmiképpen sem tűnik haszontalannak e részhalmoz demográfiai hátterének, politikai attitűdjeinek vizsgálata.

Mindenekelőtt azonban szükséges kiemelni azokat a generális jellemzőket, alapvető tendenciákat, amelyek a rendszerváltás után jellemezték a magyar fiatalok politikai gondolkodását. E keretrendszer segítségével ugyanis könnyebben értelmezhetőek a 2011 végén, 2012 elején felvett adatok.² Máig hat az a Szabó Miklós által leírt jelenség, amely szerint a Kádár-korszak politikai szocializációját leginkább a hazugságon alapuló kettősség jellemezte (SZABÓ M. 2001, 259). Magyarán: jól elkülönült a felülről irányított direkt szocializációs mechanizmus (iskola, ifjúsági szervezetek, tömegmédiák), illetve a magánszférából kiinduló, alulról építkező indirekt szocializációs folyamat (főként a család, kisebb részben a kortárs csoportok által biztosítva)³. A család által közvetített minták a mai egyetemista-főiskolás korosztály szempontjából azért fontosak, mert egy alapvetően konfliktusmentes attitűdöt alakítottak ki a fiatalokban. Az egyik legrelevánsabb jellemzője ugyanis a kora húszas éveiben járó generációnak, hogy egyáltalán nem írható le a *lázadó* jelzővel, a magatartása sokkal inkább konform (SZABÓ A.–KERN 2011, 43). Nem csoda, hogy e tényező dominálja a fiatalok politikához fűződő generális viszonyát, a családtól ugyanis a politikához való passzív hozzáállást, a magánszféra politikamentességét, illetve a „politika független a mindennapoktól” gondolkodásmódot tanulják meg. Ennek nyomán pedig a fiatalokban egészen egyszerűen nem alakul ki igény a politikai cselekvési formákra, az érdekvérvényesítés kollektív megoldásaira (i.m., 43).

Általánosságban igaz, hogy a kétezres években komoly ellenszenvvel viseltetnek a fiatalok az új kapitalista berendezkedés teljes vertikumával szemben⁴. A politikai osztályt és a politikai pártokat különösen nagymértékben utasítják el (GAZSÓ–LAKI 2004) – teszik mindezt úgy, hogy politikai ismereteik meglehetősen szegényesek, nincsenek tisztában a demokratikus intézmények működésével, ráadásul sokszor

² Az adatok forrásául szolgáló kutatás részletes módszertani bemutatásához lásd Róna Dániel Szabó Andrea írását kötetünkben (RÓNA–SZABÓ A. 2012, 15–25).

³ A jelenség részletesebb taglalásához bővebben lásd (SZABÓ A.–KERN 2011, 37–39.). A szerzők többek között Szabó Ildikó munkájára hivatkozva elemzik a család szocializációs szerepét a késő Kádár-korban, illetve a rendszerváltás után. A fiatalok politikai szocializációjával kapcsolatos, friss adatokon alapuló részletes elemzést e kötet is tartalmazza – ld. Csőzik Rita írását (CSŐZIK 2012 45–65.).

⁴ Gázsó Ferenc és Laki László ezzel kapcsolatban a következő jellegzetességeket emeli ki: 1) a rendszerváltás utáni demokratikus politikai struktúra működését általános elégedetlenség jellemzi a fiatalok részéről; 2) A politika világa, a hatalmi viszonyok számukra teljesen átláthatatlan világ, amit ráadásul az „egyszerű” állampolgárok nem is képesek befolyásolni; 3) a demokratikus intézményrendszer egyes elemeivel szemben igen magas a bizalmatlanság szintje (GAZSÓ–LAKI 2000)

az egyes politikai szereplőket sem képesek megkülönböztetni egymástól (ÖRKÉNY 2000). Gábor Kálmán egy 2006-os írásában kiemeli, hogy a fiatalok a rendszerváltás óta eltelt időszakban egyéni szinten lépésről lépésre piac komfort és demokratikus komfort magatartást sajátítottak el. Kollektív szinten azonban még mindig képtelenek az adekvát cselekvésre, civil szervezetek működtetésére (GÁBOR 2006).

Az eddigi kutatások alapján mindent egybevetve azt mondhatjuk: a magyar fiatalok a rendszerváltás utáni pillanatoktól kezdve távolságtartással viseltetnek a demokratikus keretek között folyó politika iránt. Mindez ráadásul kiegészül a közélet egyéb kérdéseitől, illetve a civil szférától való távolságtartással is. Ezek alapján pedig kijelenthető, hogy a magyar fiatalokat alapvetően a teljes közöny jellemzi a politika-közélet terén (bővebben a jelenségekről: SZABÓ A.–KERN 2011, 41–42).

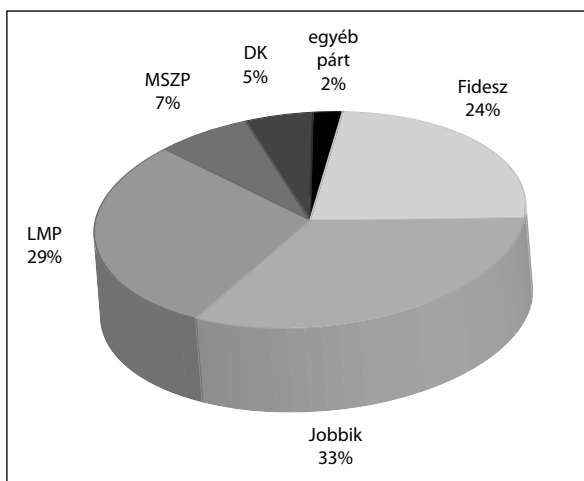
Ahogy azonban a legfrissebb kutatási eredményeink bizonyítják – *ez nem minden szegmensre igaz* –, a korábbi megállapítások csak részben állják meg helyüket. Csak a szűken vett politikai dimenzióval szemben lelhetőek fel averziók a fiatalok körében: sokak számára egyáltalán nem közömbösek a társadalmi-közéleti kérdések, és hajlandók aktivitást is kifejteni e téren. Szabó Andrea és Kern Tamás már az *Iffúság2008* adatait vizsgálva arra hívta fel a figyelmet: létezik a 15–29 éves korosztályon belül egy vékony réteg, amely számára a többséggel ellentétben egyáltalán nem közömbös a politika, a közéleti kérdések világa. E jól körülhatárolható csoport két szélső pozícióját szerintük az ún. „kuruc.info” és „Critical Mass nemzedék” foglalja el. Előbbieket a Szabó–Kern szerzőpáros a rendszerváltás veszteseiként, utóbbiakat pedig inkább annak nyerteseiként írja le (SZABÓ A.–KERN 2011, 43). E tanulmány arra tesz kísérletet, hogy a Critical Mass nemzedék leírásához járuljon hozzá, bemutatva egyúttal azt, hogy lényegében az LMP szavazóival megegyező tömböt nemcsak a rendszerváltás nyertesei, hanem a rosszabb vagyoni helyzetben élők is alkotják.

Érdemesnek tűnik azonban ezen a ponton egy rövid kitérőt tenni: vajon értelmezhető-e a klasszikus tipológiák szerint (MANNHEIM 1952, HOWE-STRAUSS 1997) mind a „kuruc.info”, mind pedig a „Critical Mass nemzedéke”? Ahogy erről Somlai Péter is ír: Mannheim kiindulópontja a nemzedéki együvé tartozás. A magyar származású társadalomtudós szerint a nemzedéki együvé tartozás alapja a születés egyidejűsége, ám a pusztán e kritérium alapján létrejövő csoportok még nem alkotnak nemzedéket. „Közös nemzedékhez csak azok tartozhatnak, akiket az azonos életkorban átélt események, közös élmények fűznek össze. Csak közös tapasztalatok, események, élmények által lesznek részesei ugyanazon korosztály tagjai egy nemzedéki kultúrának” (SOMLAI 2011, 25). Ezek alapján a 2006 őszi közéleti-politikai események csoportképző ereje mindkét generáció esetében kiemelendő, ám természetesen nem egyenlő súllyal: amíg a „kuruc.info nemzedék” esetében a legfontosabb igazodási pont Gyurcsány Ferenc személye, az őszi beszéd és az utána kirobbant zavargások, és azok következményei, addig ez halványabban mutatható ki a „Critical Mass generáció” esetében. A fiatalok kevésbé szélsőséges csoportjában sokkal inkább a „hagyományos politikától” való elfordulást, új értékek keresését indukálta e meghatározó generációs élmény.

Visszakanyarodva a gondolatmenet fősodrához: tehát már 2008-ban látszott az a folyamat, amely a 2010-es országgyűlési választáson vált egyértelművé: a fiatalok az új pártok irányába áramlottak. Mind a Jobbik, mind pedig az LMP szavazótáborát nagy arányban a legfiatalabb választók alkották. A 2010–2012 közötti időszakban a Jobbikkal kapcsolatban számos írás látott napvilágot (GRAJ CZJÁR–TÓTH 2011, RUDAS 2010, KARÁCSONY–RÓNA 2010, BÍRÓ NAGY–RÓNA é.n.), ráadásul e kötet is közöl friss adatokon alapuló elemzést (SÖRÉS–RÓNA 2012), az LMP-ről azonban mindezidáig keveset tudunk. Annyi ismert a közvélemény-kutatási adatokból, hogy a Jobbik mellett a Lehet Más a Politika szavazói kerülnek ki legtöbbször a fiatal korosztályból. Ahogy az alább ismertetett *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás adataiból látszik: az egyetemista-főiskolás csoport két legmeghatározóbb pártja a Jobbik és az LMP, a Fidesz-KDNP pusztán a harmadik erő.

Egyes elemzések szerint a magyar zöldpárt szavazóbázisa nagymértékben átalakult a 2010-2012 közötti időszakban, jelentős fluktuáció zajlott le ugyanis a párt szavazóinak körében. Sokan azok közül, akik a legutóbbi parlamenti választáson az LMP-re adták voksukat, mára már nem tekinthetők a párt szavazóinak. A 2010-es LMP-szavazók kevesebb mint fele, mindössze 44 százaléka adná le voksát ma is a zöldpártra. Eközben a mai LMP-szavazók közül majdnem minden harmadik (31 százalék) nem szavazott 2010-ben – e halmaznak részét alkotják azok az LMP-szimpatizánsok is, akik életkoruknál fogva még nem vehettek részt az országgyűlési választáson (REPUBLIKON 2012). Ezek az adatok jól mutatják: ahhoz, hogy pontos képet adhassunk az LMP szavazóiról, célszerű a szimpatizánsi kört minél szélesebb spektrumon vizsgálni. Mivel az egyetemista-főiskolás pártválasztók között közel egyharmados az LMP népszerűsége, kellő számú eset áll rendelkezésre az LMP-szavazók karakterének megrajzolásához.

14. ábra. Pártpreferencia az egyetemisták-főiskolások körében (pártot választók, N=904)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

Ami a módszertant illeti: írásomban az 1700 fős teljes mintából pusztán a pártot megnevezni tudó fiatalokkal foglalkozom. Ez megközelítőleg egy 900 fős halmazt jelent, ők alkotják a pártválasztók dimenzióját; az LMP szavazóbázisának jellemzéséhez e csoport képezi az alapot.

A tanulmány elsőként az LMP-szavazók demográfiai hátterével foglalkozik, majd kitér az egyes attitűdjellemzőkre. Ezek reményeim szerint hozzájárulnak ahhoz, hogy legalább a hallgatók relációjában megfoghatóbbá váljon a Lehet Más a Politikát választók tömege.

KUTATÁSI KÉRDÉSEK ÉS HIPOTÉZISEK

Írásom két fő kérdés köré épül: egyfelől azt szeretném megtudni, hogy (1) létezik-e ténylegesen a Szabó Andrea és Kern Tamás által leírt „Critical Mass generáció”, másfelől pedig (2) milyen karakterjegyekkel írható le ez a fiatalokból álló csoport?

- Első feltevésem szerint (A) a „Critical Mass generáció” egy empirikusan is kimutatható, fiatalokból álló csoport, amit zömmel az LMP-szimpatizánsai, ennél jóval kisebb arányban pedig a Demokratikus Koalíciót választó fiatalok alkotnak. Ebből adódóan a „Critical Mass generáció” jelen írás keretei között lényegében megegyezik az LMP szavazóival – a magyar zöldpárt szimpatizánsait elemezve tehát végső soron a „Critical Mass generáció” leírásához jutok el.
- Másik hipotézisem, hogy a magyar egyetemista-főiskolás populációban olyan jól körülhatárolható értékcsoportok jelennek meg, amelyek összefüggést mutatnak a pártválasztással. Az írásom szempontjából kiemelten fontos dimenzió az ingleharti értelemben vett posztmateriális értékek világa.⁵ Megítélésem szerint ugyanis a „Critical Mass generáció” és a posztmateriális értékek között erősebb összefüggést lehetséges kimutatni, mint más értékdimenziók esetében.

⁵ Ronald Inglehart *szűkösségi hipotézise* (scarcity hypothesis) szerint az emberek számára az értékes elsősorban, amiből nem áll rendelkezésre kellő mennyiség (INGLEHART 1997, 33-34). Amíg a létfenntartás biztosítása a cél (az ehhez szükséges körülmények hiányoznak), addig háttérbe szorul az emberekben rejlő szabadságvágy és önkifejezési igény. Amint eléri azt a szintet, ahol a létfenntartás már nem a legrelevánsabb probléma, változik az értékrendszer is: a megjelenő jólét nyomán új értékek lesznek fontosak. Előtérbe kerül a *szellemi* biztonság és függetlenség az *anyagi* biztonság és függetlenség helyett. Inglehart ennek folyamányaként különít el *posztmateriális* és *materiális* értékeket. Fontos azonban ehelyütt jelezni: e hipotézis komoly vitát indukált. Flanagan szerint Inglehartnál összemosisodik két dimenzió: a materialista és nem materialista értékek, illetve az autoriter és a liberális értékek dimenziója (FLANAGAN 1982). Suhonen kritizálja, hogy az ingleharti modell az értékeknek pusztán egyetlen szeletét képes magyarázni, ráadásul a vázolt elméleti keret, valamint a modellhez használt indikátorok sem meggyőzőek erre (SUHONEN 1985, 351). Az ingleharti hipotézis részletes bemutatásáról, illetve az ezzel kapcsolatban felmerült kritikákról bővebben ld.: (KELLER 2008, 155–156.).

ELEMZÉS

DEMOGRÁFIAI TÉNYEZŐK

A mintában szereplő egyetemista-főiskolás válaszadók körében életkori szempontból a Jobbik és az MSZP szavazótáborra tekinthető a leginkább homogénnek, a legkisebb szórással e két szimpatizánsi kör bír. Az LMP-szavazók átlagéletkora kicsit több mint 22 év – ez a többi párt szavazótáborához képest nem mutat kiugró eltérést. A legfiatalabb bázisa ugyanis a Jobbiknak van (21,5 éves átlagéletkor), míg a legidősebbek a Demokratikus Koalíció szavazói (24 év).

32. táblázat. Az egyes pártok szavazóinak átlagéletkora az egyetemisták-főiskolások körében (pártot választók, N=904)

Pártpreferencia	Átlag	Elemsszám	Szórás
DK	23,9	41	5,622
Fidesz	22,7	192	3,848
Jobbik	21,5	268	2,398
LMP	22,3	253	3,444
MSZP	22,0	60	2,735
egyéb párt szavazói	22,9	18	6,276

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

Ha a válaszadókat életkoruk alapján három csoportra osztjuk (19–24 évesek, 25–29 évesek valamint a 30-40 év közöttiek), és összevetjük az egyes pártok szavazóbázisával, azt tapasztaljuk, hogy a 19–24 évesek között kimagaslik a Jobbik támogatottsága (34 százalék), a 25–29 évesek körében azonban az LMP-szavazók vannak elsősorban többségben. A korcsoporton belüli 43 százalékos támogatottság kiemelkedik: ebben a körben a második erő a Fidesz közel fele akkora támogatottsággal (24 százalék) bír, mint a Lehet Más a Politika. A magyar zöldpártokra szavazó egyetemisták-főiskolások 80 százaléka 19–24 éves, 17 százaléka tartozik a 25–29 éves korosztályba, és alig 4 százalékuk 30-40 év közötti. Mindezek alapján elmondhatjuk, hogy az LMP-szavazók inkább az idősebb egyetemisták-főiskolások közül kerülnek ki, a vizsgált három korcsoport közül legnagyobb arányban a 25–29 évesek támogatják a magyar zöldpártot.

A 2011 végén-2012 elején felvett adatok azt mutatják, hogy az egyetemista-főiskolás körön belül az LMP szavazóbázisánál több női szimpatizánssal csak a szocialisták rendelkeznek. Az LMP-re szavazó felsőoktatási hallgatók 56 százaléka nő, 44 százaléka férfi. Ezt érdemesnek tűnik összevetni a vizsgált sokaságon belül szintén népszerű Jobbikkal: a radikális jobboldali párt szavazóinak mindössze 42 százaléka nő, és 58 százaléka férfi. A két új párt szavazóbázisa tehát nemek szerint jól elkülönül, az LMP szavazói között pedig meghatározóbb szereppel bírnak a

nők. Minden harmadik női válaszadó a Lehet Más a Politikára adná voksát egy „most vasárnap megrendezésre kerülő választáson”, a férfi válaszadóknak viszont csak 29 százaléka tenne ugyanígy.

33. táblázat. Az egyes pártok szavazóinak nemenkénti megoszlása százalék (N=904)

PÁRT	nő	férfi
Jobbik	42	58
LMP	56	44
Mintaátlag	48	52

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

A politikai vélemény kialakítására a család rendkívül nagy hatással bír Magyarországon. Éppen ezért nem indifferens, hogy a szülőktől kapott információk miként képesek formálni a hazai felsőoktatási intézményekben tanulók látásmódját. A szülők iskolai végzettsége nagyban befolyásolja politika iránti érdeklődésüket, amely így közvetve kihat gyermekeik politikához-közéleti kérdésekhez fűződő viszonyára is. Az egyes pártot választó egyetemisták családi háttérének elemzése során kimutatható, hogy az *LMP-szimpatizánsok édesapja és édesanyja is átlag feletti arányban rendelkezik felsőfokú végzettséggel*. A leginkább képzett szülőkkel a Demokratikus Koalíciót támogató hallgatók rendelkeznek, az LMP-t preferáló egyetemisták közül minden második édesanyja rendelkezik felsőfokú végzettséggel, míg az édesapák esetében pusztán 44 százalék ez az arány. A legképzettebb szülőkkel azok büszkélkedhetnek, akik egyik parlamenti pártot sem támogatják, ám meg tudtak nevezni olyan politikai formációt, amire szavaznának egy „most vasárnapi” választáson.

KÉPZETTSÉGI ADATOK

A képzettség szintje, területe nemcsak a szülők esetében bír relevanciával, hanem maguknál a válaszadóknál is. A kutatási adatok tanúsága szerint a Lehet Más a Politika hívei leginkább a bölcsészettudományi, művészettudományi és társadalomtudományi képzési területről kerülnek ki, de átlag feletti a párt támogatottsága a sporttudományi képzési területen tanulók körében is. Érdekességként kiemelhető, hogy a hitéleti, illetve nemzetvédelmi képzésre járók között a mintában egyetlen egy LMP-szavazó sem található. A párt mindemellett pedig jelentősen alulreprezentált az agrár- és a természettudományi képzési területen tanulók körében.

A Fideszt támogatók főként jogi, hitéleti és természettudományi képzési területen tanulnak, az orvostudományok terén pedig kimagaslóan nagy a kormánypárt szimpatizánsainak aránya. A Jobbik átlag feletti támogatottsággal bír az agrár, hit-

életi, gazdasági, műszaki és informatikai képzési területeken, az MSZP-szavazók pedig az átlagosnál többen vesznek részt jogi, gazdasági és agrártudományi képzésben.

A képzési területek szerinti bontásban tehát az LMP esetében egy főként bölcsészektől, művészeti, társadalom- és sporttudományi képzésben résztvevő hallgatókból álló szavazói bázis rajzolódik ki. Ez az intézmények dimenziójában tovább cizellálható: a magyar ökopárt támogatói főként a nagy budapesti egyetemekre koncentrálódnak. A Budapesti Corvinus Egyetemen, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen,⁶ a Műegyetemen jelentősen átlag feletti az LMP támogatottsága. Ehhez hasonló a helyzet a vidéki LMP-s „fellegvárakban”: a Pécsi Tudományegyetem, a Pannon Egyetem, a Semmelweis Egyetem, illetve a Kecskeméti Főiskola esetében.⁷

Nem tekinthető viszont sikeres terepnek az LMP szempontjából Miskolc, Debrecen, a Nyugat-Magyarországi Egyetem campusai, illetve az Óbudai Egyetem mellett a Pázmány Péter Katolikus Egyetem sem. Ezekben az intézményekben az átlaghoz képest jelentősen kevesebb LMP-szimpatizáns tanul, a miskolci hallgatóknak például mindössze 8 százaléka szavazna a Lehet Más a Politika listájára egy „most vasárnap” megrendezésre kerülő választáson.

TELEPÜLÉSTÍPUS

Az LMP bázisa nemcsak a teljes szavazói körben, de az egyetemisták-főiskolások körében is nagyváros-központú. A Budapesten állandó lakhellyel rendelkező hallgatók körében 39 százalékos a párt támogatottsága – ezzel a budapesti egyetemisták, főiskolások körében a legnépszerűbb politikai erőnek számít. Az ökopártnak több mint kétszer annyi szimpatizánsa van ebben a szavazói körben, mint a Jobbiknak, ami listán egy közelgő választáson alig több mint 17 százalékot kapna. A Fidesz a Budapesten állandó lakhellyel rendelkező hallgatók 28 százaléka, az MSZP 8 százaléka, a Demokratikus Koalíció pedig 7 százaléka körében népszerű.

Azonban ahogy csökken a település mérete, úgy lesz egyre kisebb az LMP támogatottsága is: a megyei jogú városban lakó hallgatók közül már csak minden harmadik szavazna a Lehet Más a Politika listájára (fej-fej mellett haladva a Jobbikot preferálókkal), a községekben állandó lakhellyel rendelkezők közül pedig már csak minden ötödik. Ahogy gyengül az LMP, úgy erősödik a Jobbik: a radikális jobboldali párt népszerűsége a településmérettel fordítottan arányos az egyetemista-főiskolás korosztályon belül is.

⁶ A nagy egyetemek közül legnagyobb arányban az ELTE-n szimpatizálnak az LMP-vel. Az egyetem szintjén 45 százalékos a magyar zöldpárt támogatottsága.

⁷ A Kecskeméti Főiskolán emelkedik ki a nagyobb vidéki intézmények közül leginkább az LMP: a főiskolán a megkérdezettek 43 százaléka LMP-szimpatizáns.

ANYAGI HELYZET

Ami az LMP-s szavazók anyagi háttérét illeti: a válaszadók egyötöde a szüleitől teljesen külön kasszán él, négytizede pedig csak részben veszi igénybe a szülők anyagi segítségét. Ezzel az LMP-re szavazó hallgatók a mintában legnagyobb arányban függetlenek teljesen, vagy részben a család pénzügyi támogatásától. Az ökopárt támogatói a Demokratikus Koalíció híveihez hasonlóan közel egyötödös arányban sorolták be magukat a felsőbb társadalmi rétegekbe (felső-középosztály, felső osztály) – öndefiníciójukat illetően tehát a *high class*-hoz való tartozás a legmarkánsabban az LMP és a DK szavazóbázisában van jelen. Kiemelendő továbbá, hogy az LMP híveinek 4 százaléka az alsó társadalmi réteghez tartozónak érzi magát. Ezzel az adattal az egyes szavazótáborokon belül az LMP esetében regisztrálhatunk a legnagyobb arányban alsó rétegekhez tartozókat. Ez a típusú kettősség jellemzi a szubjektív anyagi helyzet megítélését is: amíg az LMP-szimpatizánsok átlag felett mondták, hogy pénzüik okos beosztásával jól kijönnek, addig a „hónapról hónapra anyagi gondokkal küzdök” választ a Lehet Más a Politika szavazóinak 14 százaléka adta. Ez az arány messze magasabb a pártválasztó hallgatókra vonatkozó átlagos értékeknél (9%) – ezek alapján úgy tűnik, hogy az LMP hívei anyagi helyzetüket illetően nagyon széles spektrumon mozognak. Átlag feletti a felső társadalmi rétegekhez tartozók, ugyanakkor átlag feletti a rendszeres anyagi gondokkal küzdők aránya is az ökopárt szavazói között.

Meglehetősen diverzifikált képet mutat tehát e téren az LMP bázisa, ami abból a szempontból sem elhanyagolható, hogy mit mutatnak a munkavállalásra vonatkozó adatok. A Demokratikus Koalíció és az LMP hívei rendelkeznek legnagyobb arányban minimum három hónapos munkatapasztalattal, vagy szüneti munkavállalással. Ennek magyarázata lehet egyfelől az anyagi gondokkal való küszködés, másfelől ez magyarázhatja is az anyagi helyzet pozitívabb megítélésével kapcsolatos állításokat. Az adatfelvétel időszakában (2011. december – 2012. február) az LMP hívei dolgoztak legnagyobb arányban rendszeresen vagy alkalmi jelleggel: tízből három LMP-szavazó hallgató végzett ilyen típusú tevékenységet. A munkavállalásra vonatkozó adatok azt mutatják tehát, hogy a Lehet Más a Politika bázisa dolgozik leginkább azon, hogy szüleitől független anyagi helyzetet teremtsen meg önmaga számára, legyen munkája akár hosszabb, akár rövidebb időre. Az önálló egzisztencia megteremtésének igénye, egyes esetekben kényszere, leginkább a magyar zöldpárt híveit jellemzi.

POLITIKAI DIMENZIÓK

Gyakran hangoztatott állítás, hogy a mai fiatalokat nem érdeklik társadalmi, politikai kérdések. Apolitikusak, elutasítják a hagyományos részvételi formákat – a klasszikus politikai szereplők számára lényegében „elvesztek”. Ennek ellentmon-

dani látszanak azonban a legfrissebb adatok: a teljes pártválasztói körben egy öt-fokú skálán 3,9-es átlagot ért el a közéleti kérdések, társadalmi problémák iránti érdeklődés.⁸ Ennél jóval alacsonyabb a szorosabban vett politikai kérdések iránti nyitottság: a pártválasztó hallgatók itt már csak 3,3-es átlagot produkáltak. Jól ki-vehető, hogy ugyan továbbra is szitokszó a *politika* – a direkt politikálást mellőző közéleti kérdésekre, társadalmi problémákra azonban jóval reszponzívebbek a hazai egyetemisták-főiskolások.

Az LMP szavazói átlag feletti arányban érdeklődnek az egyes *közéleti* kérdések, társadalmi problémák iránt, maga a *politika* viszont meglehetősen taszítja őket. A legkisebb arányban a magyar zöldpárt szavazói mondták, hogy nagyon érdekli őket a politika. Csak minden hatodik LMP-szimpatizáns (18 százalék) fejezte ki elkötelezett érdeklődését a politikával kapcsolatban, ezzel nagyjából a politikából generálisan kiábrándultnak látszó MSZP-szavazó hallgatók szintjét érik el. Általánosságban igaz tehát, hogy a közéleti kérdések, társadalmi problémák iránti érdeklődést firtató kérdésnél nagyobb arányú aktivitást mérhetünk, míg a szűken vett politika ennél jóval kevésbé érdekli a magyar egyetemista-főiskolás korosztályt. Nincs ez másként az LMP hívei között sem, ám arra a karakterjegyre érdemes felfigyelni, hogy a *Lehet Más a Politika* szavazói az átlagosnál is *apolitikusabbak*.

34. táblázat. Az egyes pártok szavazóinak érdeklődése a közéleti kérdések és a politika iránt átlagpontoszámok (N=904)

pártpreferencia	„Mennyire érdekelnek Téged a közéleti kérdések, közéleti, társadalmi problémák?”	„Mennyire érdekel Téged a politika?”
DK	4,2	3,9
Fidesz	3,8	3,3
Jobbik	3,8	3,3
LMP	3,9	3,2
MSZP	3,6	3,0
egyéb párt	4,1	3,9
Összesen	3,9	3,3

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

Politikai vélemény függetlensége

Az egyetemisták jelentős része koránál fogva már valamelyest kialakult politikai véleménnyel rendelkezik. Ám ezt a véleményt megelőzően jelentősen befolyásolja mind a szülői közeg, mind pedig a kortárs csoport, ezen belül pedig leginkább a barátok véleménye. Politikai kérdésekben az LMP hívei értenek egyet legkevésbé

⁸ A kérdés így szólt: Mennyire érdekelnek Téged a közéleti kérdések, közéleti, társadalmi problémák? Válaszlehetőségek: 1-egyáltalán nem; 5-nagyon érdekel

szüleikkel: a válaszadók mindössze 23 százaléka mondta, hogy egyezik álláspontja szülei véleményével. A zöldpárti szavazók „soft lázadó karakterét” jelzi az is, hogy körükben a legnagyobb a „Politikai kérdésekben egyetértés-e szüleiddel?” kérdésre adott *nem* válaszok aránya: minden tízedik LMP-s nem tud azonosulni a szülők politikai véleményével. Fontos adalék továbbá, hogy az ökopárti szavazók 5 százaléka nem ismeri szülei véleményét politikai kérdésekben – az ő esetükben nem beszélhetünk igazán szülői politikai szocializációs hatásokról. Az LMP-sek családon belül ugyanannyira beszélnek rendszeresen közéleti-politikai kérdésekről, mint a fideszesek: a válaszadók kicsit több mint egyharmada szerint van kommunikáció e téren a családban. A Demokratikus Koalíció híveinek több mint fele állítja, hogy családon belül rendszeres diskurzust folytat a politikát, közéletet érintő kérdésekről. Érdekes azonban azt is látni: az LMP-szavazó egyetemisták-főiskolások körében a legnagyobb a politikáról családon belül *nem* beszélők aránya. A mintaátlag 6,5 százalékhoz képest több: 8 százalék mondja, hogy soha sem beszédtéma otthon a közéleti kérdések, társadalmi problémák.

35. táblázat. A szülőkkel való egyetértés megoszlása az egyes pártok szavazótáborán belül százalékos megoszlás (N=893)

Egyetértés-e szüleiddel politikai kérdésekben?	pártpreferencia a pártot választókra						Összesen
	DK	Fidesz	Jobbik	LMP	MSZP	egyéb párt	
igen	36	40	28	23	42	20	30
nem	7	7	8	10	6	20	8
részben igen, részben nem	52	51	61	62	46	50	58
nem ismerem a szüleim nézeteit	5	2	3	5	6	10	4
Összesen	44	217	286	261	65	20	893
	100,0%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

A barátok befolyásoló ereje még kisebbnek tűnik: az LMP szavazóinak mindössze 9 százaléka mondta, hogy politikai véleménye megegyezik barátaival. Szintén beszédes adat, hogy átlag felett, 11 százaléknyi ökopárti szimpatizáns nem ismeri barátai véleményét politikai kérdésekben – ennél többen csak az MSZP-táborból nyilatkoztak hasonlóan (22 százalék). E jelenség szintén jelzi: az LMP szavazóbázisának (némiképp disszonáns módon) van egy apolitikusabb vonulata is, ami vélhetően a korábbi protesztpárti öndefinícióból is táplálkozhat. A DK után az LMP-sek beszélgetnek rendszeresen barátaikkal a legnagyobb arányban közéleti-politikai kérdésekről. A Lehet Más a politika szavazóinak 5 százaléka azonban soha nem hoz szóba baráti társaságában közéleti kérdéseket, társadalmi problémákat – ez nem

sokkal ugyan, de átlag feletti arány. Mindent egybevetve azonban kijelenthető: az LMP szavazói között jellemző leginkább az autonóm gondolkodásmód, a szülői, baráti hatásoktól való függetlenség.

Társadalmi konfliktusok érzékelése

Az egyetemista-főiskolás válaszadók leginkább politikai természetű ügyekben érzékelnek jelentős konfliktusokat: a kormány-ellenzék és a cigány-nem cigány lakosság közötti szembenállást jelölték meg a leginkább ellentéteket szülő területnek. Az LMP szavazói számára is e két területen érzékelhetők a legélesebb konfliktusok, ám ehhez szorosan felzárkózik a gazdagok és szegények közötti ellentét is. Az átlagosnál súlyosabbnak látják a helyzetet a generációs konfliktust illetően: a fiatalok-idősek közötti szembenállást átlag feletten jelentősnek érzékelik az LMP szavazói.

A pártválasztókat vizsgálva az ökopárti hívek kevésbé tartják ugyanakkor hangsúlyosnak a vállalkozók és alkalmazottaik, a cigány-nem cigány lakosság, a szülő-gyermekek, a tanárok és hallgatóik, illetve az adófizetők és segélyen élők közötti konfliktusokat. A szembenállások megítélése alapján egy enyhe baloldali karakterisztika rajzolódik ki a Lehet Más a Politika mögött álló egyetemista-főiskolás szavazók esetében: a szociális érzékenységről tesz tanúbizonyságot a válaszok sora.

36. táblázat. Ellentétek a magyar társadalomban mintaátlag vs. LMP szavazók

Pártok szavazói	Ellentét kormány és ellenzék között	Ellentét gazdagok és szegények között	Ellentét vállalkozók és alkalmazottaik között	Ellentét a cigányok és a nem-cigányok között	Ellentét fiatalok és idősek között	Ellentét szülők és gyerekeik között	Ellentét tanárok és hallgatók között	Ellentét adófizetők és segélyen élők között
LMP	3,80	3,67	2,82	3,69	2,55	2,09	2,21	3,46
Mintaátlag	3,75	3,62	2,85	3,74	2,51	2,11	2,26	3,54
N	884	891	875	892	890	885	894	882
Szórás	,577	,618	,767	,502	,842	,746	,772	,684

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

Szervezeti kötődés, részvétel

A magyar fiatalokkal kapcsolatban gyakran hangzik el, hogy meglehetősen dezintegráltak (vö. LAKI 2008, BAUER–SZABÓ A. 2009, FÓNAI 2011, és SZABÓ A. – KERN 2011), atomizált módon élik életüket. Formális csoportkötődésük alacsony, ha pedig mégiscsak tagjai valamely szervezetnek, annak jó eséllyel semmi köze a politikához (pl. sportklubok).

Az LMP szavazókra igaz ugyanez – egy-két esettől eltekintve az átlagos egyetemista szavazó módjára viselkednek. Kulturális, hagyományörző szervezethez nem sokkal átlag alatti arányban kötődnek, szociális problémákkal szervezett formában az átlaghoz közelítő arányban foglalkoznak (minden tizedik LMP-szavazó). Politikai ifjúsági szervezetekhez viszont a legkevesebben LMP-szimpatizánsok kapcsolódnak: csak minden huszadik zöldpárti szavazó állítja, hogy tagja ilyen típusú szervezetnek, vagy részt vesz annak rendezvényén. Vallási közösséghez a zöldpárti szavazók 6 százaléka csatornázódott be valamilyen formában – e téren a Fidesz támogatóit jellemzi kiugró aktivitás. Minden ötödik kormánypártot támogató nyilatkozott ilyen típusú aktivitásról, ami több mint kétszerese a többi párt támogatóira jellemző adatnak.

Sportklubnak körülbelül minden harmadik ökopárti szavazó tagja, ez az átlagosnak megfelelő arány. Szakmai, tudományos szervezethez viszont átlag felett kötődnek a Demokratikus Koalíció hívei mellett az LMP szavazói is (31 százalék). Igaz ez a hallgatói szervezetek munkájában való részvételre is: a Lehet Más a Politikát támogatók 26 százaléka vesz részt HÖK-rendezvényen, vagy a szervezet működtetésében. Átlag feletti az LMP szavazók környezetvédelmi szervezetekhez kötődése is (11 százalék), csakúgy, mint az emberi jogi mozgalmakban való részvétel (5 százalék).

Ez alapján kirajzolódik egy, a többséghez képest szervezetenként aktívabb csoport, amelyet a környezetvédelmi kérdések mellett az emberi jogi témák, illetve a közvetlenebb közéleti szerepvállalás érdekel – ezek a válaszadók pedig főként az LMP szavazói. Az adatokat vizsgálva szembevetendő továbbá, hogy az MSZP támogatói tekinthetők a leginkább dezintegráltak, csoportkötődésük rendkívül alacsony szinten mozog.

Közvetlen élmények a politikával, közélettel kapcsolatban

Az LMP-szavazók apolitikus attitűdje tetten érhető a közvetlen politikai élmények dimenziójában is. Legkisebb arányban ugyanis az LMP-szimpatizánsai kerültek direkt kapcsolatba a politikusokkal: a magyar zöld párt egyetemista-főiskolás szavazóinak

78 százaléka soha nem élt át ilyen típusú élményt. Ehhez hasonló értékeket mérhetünk a Jobbik és az MSZP szavazóinál is, míg a Fidesz és a Demokratikus Koalíció szimpatizánsainak közel egyharmada került már közvetlen kapcsolatba politikussal.

Az érem másik oldalát pedig ismét a direkt politikától távolabb álló társadalmi-közéleti kérdések jelentik. Abban az esetben ugyanis, ha nem áll összefüggésben a szorosan vett politika világával egy-egy ügy, kezdeményezés, máris sokkal népszerűbbnek bizonyul minden ezzel kapcsolatos tevékenység. Ennek újabb eklatáns példáját mutatja a közösségi oldalakon kifejtett aktivitás: a Demokratikus Koalícióval szimpatizáló hallgatók mellett az LMP szavazói hoznak létre a leggyakrab-

ban eseményeket, osztanak meg videókat, képeket közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatban. Minden ötödik zöldpárti szavazó pedig rendszeresen szól hozzá, „lájkol” blogokon, közösségi oldalakon közügyekkel, kurrens társadalmi problémákkal kapcsolatos bejegyzéseket. Tízből minden negyedik Lehet Más a Politika-szimpatizáns azonban *soha* nem végez ilyen tevékenységet, azaz közéletileg nem tekinthető igazán aktívnek az internetes szférában e téren. Az internetes szavazásokban való részvétel szintén nem jellemző az LMP szavazóira: egyharmaduk *soha*, közel felük alkalmanként, és csak 15 százalékuk nyilvánít rendszeresen véleményt ilyen formában a közélettel, társadalommal kapcsolatos kérdésekben. Interneten szavazni az egyik legkisebb arányban az LMP-hívek szeretnek: csak közel 15 százalékuk állítja, hogy rendszeresen voksol valamilyen társadalommal, közéleti témával kapcsolatos ügyben. A magyar ökopárt szavazói közül minden harmadik *soha* nem végez ilyen irányú tevékenységet.

Aktív részvételi formák

Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* során rákérdeztünk arra is, milyen hagyományos és új részvételi formákon keresztül kapcsolódnak válaszadóink a politika világához. Az adatok azt mutatják, hogy *aláírásgyűjtésben* az LMP-szavazók közel 44 százaléka vett részt, ami lényegében a mintaátlagnak megfelelő arány. A Jobbik szimpatizánsainak több mint fele (52 százalék) jobban preferálta ezt a véleménynyilvánítási formát, mint a többi párt szavazója.

Az aláírásgyűjtés így nem feltétlenül az LMP-szavazókhoz köthető cselekvési forma, az eszköz alkalmazása nem annyira a zöldpárti szavazók védjegye. Csakúgy, mint a *politikai kezdeményezések, nyilatkozatok, petíciók aláírása*: e téren szintén nem figyelhető meg a minta egészét meghaladó aktivitás. A Lehet Más a Politikát támogató egyetemisták-főiskolások 41 százaléka állította, hogy volt már része ilyen akcióban.

A pártot választó fiatalok közül az LMP szavazói vettek részt a második legkisebb arányban *törvényes tüntetésen, demonstráción*: a zöld párt szimpatizánsainak 43 százaléka állította, hogy volt köze ilyen tevékenységhez. Úgynevezett flashmobon minden tízedik LMP-szavazó volt már életében: ez a minta átlagánál gyakoribb részvételt jelent, az ilyen típusú megmozdulási forma az LMP-seken kívül csak a Demokratikus Koalíció pártjára jellemző az átlagosnál nagyobb mértékben. A „soft tiltakozási kultúra” nagymértékben jellemzi tehát az LMP-szavazók viselkedését; majdnem 40 százalék bojkottált már árucikkeket az ökopárt szavazói közül. Ebben csak a Demokratikus Koalíciót választók tudják felvenni az LMP-sekkel a versenyt, miután a Fidesz és a Jobbik csak minden harmadik támogatója vett részt ilyen típusú tevékenységben. *Közéleti ügyet felvállaló internetes közösségnek* a zöldpárti szavazók 22 százaléka tagja – ezzel a második legnagyobb arányban kötődnek ehhez a részvételi formához, a mintaátlagnál nagyobb mértékben. 27 százalékuk pedig már jelent is meg olyan tüntetésen, amelyet az interneten szerveztek – ez jól

mutatja: a magyar fiatalok körében is létező jelenség az egyes részvételi formák transzformálása. Egy internetes alapú aktivitási forma alakul át hagyományos megoldásokká, ezzel csatornázva be az egyéb eszközökkel nehezen, vagy egyáltalán nem elérhető szimpatizánsokat.

Némiképp ellentmond az LMP-szavazók politikaellenes profiljának, hogy az ajánlószelvények gyűjtése terén meglehetősen aktívnak mutatkoznak a zöldpárt hívei, minden ötödik LMP-szimpatizáns rendelkezik ugyanis ilyen tapasztalattal. Ennél nagyobb arányban csak a Fidesz támogatói vettek részt ebben az aktivitási formában.

Összességében elmondható: az LMP-szavazó hallgatók részvétele nagyban függ az adott részvételi forma tartalmi és eszköz oldalától. Azaz: a szorosan vett politikához kapcsolódó formák (petíciók aláírása, demonstrációkon való részvétel) nem karakteres vonása a párt szimpatizánsainak. Ezen túl sokkal jobban érdeklődnek az ökopárt mögött álló fiatal választók az internet nyújtotta lehetőségek iránt, nagyobb arányban, mint a más pártokat támogató kortársaik.

TÁJÉKOZÓDÁS

Az internet nyújtotta lehetőségek jelentősen átalakították nemcsak a fiatalok, hanem az idősebb generációk információ-fogyasztási szokásait is. Az egyes jellemzők azonban nem azonos mértékben jelennek meg az írás szempontjából fontos egyetemista-főiskolás korosztályban. Jól elkülöníthető ugyanis szavazótáborok szerint, ki melyik információforrást preferálja igazán.

Televíziós hírműsorokat az LMP szavazói átlag alatti arányban néznek naponta: a zöldpártra voksolni szándékozók mindössze 20 százaléka tájékozódik ilyen formában, ez pedig elmarad a pártot választók 23 százalékos átlagától. Legnagyobb arányban az MSZP szavazói néznek híradót: minden harmadik válaszadó jelölte meg a napi szintű tájékozódást ebben a formában.

Hírportálokat napi szinten az átlagossal szinte teljesen megegyező arányban olvasnak az LMP támogatói, kicsit több mint minden második ökopárti szimpatizáns számára fontos az ilyen gyakoriságú internetes informálódás. E téren a Demokratikus Koalíció szavazói a legnagyobb hírfogyasztók: négyből három DK-szimpatizáns napi rendszerességgel böngész híreket az egyes hírportálokon. A kedvenc hírportálok között az indexet (40 százalék), az origo.hu-t (17 százalék) és a hvg.hu-t (6 százalék) emelték ki legtöbben.

A *nyomatott sajtó* szinte teljesen elvesztette szemléletformáló erejét, ha csak a pártot választó egyetemisták-főiskolások olvasási szokásait vesszük alapul. Napi rendszerességgel csak minden tízedik hallgató tájékozódik a print média segítségével. Az LMP-re szavazó fiatalok számára azonban még ennyire sem népszerű informálódási csatorna a nyomtatott sajtó: mindössze 7 százalékuk olvas naponta újságot.

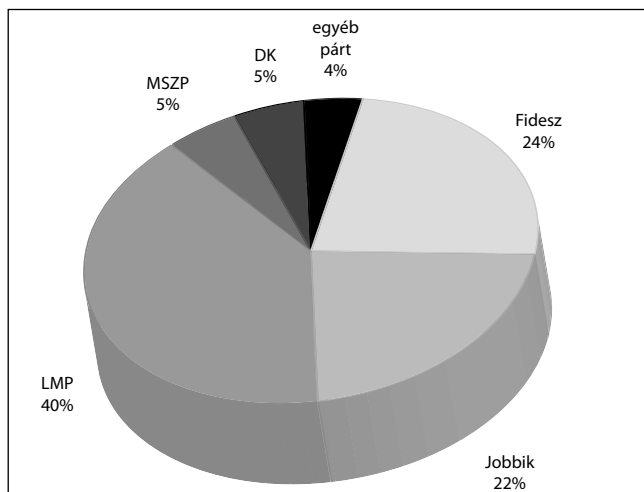
Összességében nem újdonság, hogy a fiatalok főként az internetről szerzik információikat a társadalmi-közéleti és politikai kérdésekről. Azt azonban fontosnak tűnik kiemelni, hogy az LMP szavazói még kevésbé kötődnek a hagyományos formákhoz (televíziós híradók, nyomtatott sajtó), mint a többi párt szavazói és inkább az internetet használják fel információéhségük kielégítésére.

SZUBKULTURÁLIS KÖZÖSSÉGEK

Ahhoz, hogy egy szubkulturális közösségről átfogó képet kapjunk, szükséges azt is látni: melyek azok az események, amelyek összehozzák a közösséghez tartozókat. Erre leginkább az egyes fesztiválok, nagyrendezvények vizsgálata alkalmas.

Az LMP szavazói átlag feletti arányban látogatják a VOLT és a Sziget, valamint a Fishing on Orfű fesztivált. Igazán szubkulturális jellege azonban az alapvetően „bölcészfesztiválnak” tartott Művészetek Völgyének, illetve a Critical Mass megmozdulásnak van. Utóbbiról elmondható: igazi LMP-s rendezvény, az ott megforduló válaszadók közel négytizede a Lehet Más a Politika listájára szavazna egy közelgő választáson.

15. ábra. Az elmúlt egy évben Critical Mass rendezvényen résztvevő válaszadók pártpreferenciája százalék

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

Ezek a fesztiválok, rendezvények egyúttal meghatározó élményt jelentenek a „Critical Mass generációhoz” tartozóknak – ezek nyomán alakulhat ki a szubkulturális közösségtudat, ennek nyomán formálódhat tovább az egyes résztvevők véleménye közéleti-politikai kérdésekről.

POLITIKAI ÉRTÉKEK

Viszony a politikai rendszerhez, választási részvétel

A demokratikus politikai berendezkedés szempontjából egyáltalán nem mindegy, hogy mit gondol a jövő értelmisége a hazai demokrácia állapotáról. A kép meglehetősen lesújtónak tűnik: a pártot választó egyetemisták-főiskolások körülbelül háromnegyede nem elégedett a demokrácia generális működésével. Ennél még nagyobb arányban kritikusak az LMP hívei: a zöldpárt mögött állók 90 százaléka (!) egyáltalán nem, vagy nem igazán elégedett a demokratikus működési mechanizmusokkal. Ha a demokrácia megítélését a diktatúráival vetjük össze, az LMP szavazóinak közel hattizede szerint a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb megoldás. A diktatúrát azonban még az ökopárti hívek közül is csak minden ötödik tarja jobb megoldásnak – ez az érték azonban jóval alatta marad a többi párt szavazóinál mért arányoknak.

Az egyes demokratikus intézményekbe vetett bizalmat vizsgálva ismét szembeötlő az LMP- szavazók fentebb már említett politikaellenes gondolkodásmódja. A pártot választó hallgatók ugyanis az átlagnál is kisebb mértékben bíznak az országos politikai intézményekben.

A köztársasági elnök, az Országgyűlés, a pártok, illetve az ehhez a körhöz kevésbé kötődő egyházak jelentősen alacsonyabb bizalmi indexszel rendelkeznek, mint a napi szintű politika világától távolabb álló intézmények, például köztársasági elnök,⁹ Országgyűlés, pártok, illetve az ebből a sorból némiképp kilógó egyházak. A vizsgált kör átlagának megfelelő a bizalom mértéke az Alkotmánybíróságban, a honvédségben, illetve a települési polgármester esetében. A zöldpárti szavazók azonban az átlagnál jobban bíznak a rendőrségben, illetve a bíróságokban.

A politikai rendszerhez fűződő viszony szerves része, hogy a hallgatók mennyire tekinthetőek aktívnak a választási részvételt illetően. Egy most vasárnap megrendezendő választáson a pártot választó egyetemisták-főiskolások 66 százaléka venne biztosan részt, míg 23 százalékuk csak valószínűre mondta a részvételt.

Legnagyobb arányban (84 százalék) a Demokratikus Koalíciót támogatók menének el biztosan, a Jobbik és a Fidesz szimpatizánsai pedig egyaránt 70-70 százalékos arányban járulnának mindenképpen az urnákhoz. Az MSZP híveinek közel kétharmada, viszont az LMP-szavazók mindössze 58 százaléka lenne biztos résztvevője egy most vasárnap tartott választásnak. Így az ökopárt hívei rendelkeznek a legkisebb részvételi hajlandósággal az adatok szerint.

Mindez annak fényében érdekes igazán, hogy a közügyekbe való beleszólás kiemelt fontosságú érték az LMP szavazói számára (bővebben ld. alább). Mindezt azonban a választási részvétel dimenziójában nem találják fontosnak – e némiképp ellent-

⁹ E helyütt fontos közölni, hogy az adatfelvétel időszakában robban ki Schmitt Pál plágiumbotránya, így ennek némi hatása lehet a köztársasági elnöki intézmény aktuális megítélésére.

mondásos viselkedés mögött a fentebb már feltárt apolitikus attitűd húzódnak meg. A választás a pártpolitika területe, konkrét, direkt esemény, amely kézzelfogható közelségbe hozza a politikai elitet. Ezek azonban jól láthatóan taszítják az LMP szavazóit, így egy politikaellenes, apolitikus viselkedésmód jelenik meg attitűdjeikben.

37. táblázat. A pártot választók részvételi hajlandósága százalékos megoszlás (N=904)

Párt neve	Ha most vasárnap parlamenti választást tartanának (és jogosult volnál szavazni):			
	biztosan elmennél szavazni	valószínűleg elmennél	valószínűleg nem mennél el	biztosan nem mennél el
Demokratikus Koalíció	84	16	0	0
Fidesz	70	24	5	1
Jobbik	70	22	5	3
LMP	58	26	11	5
MSZP	66	15	16	3
Egyéb párt:	60	15	20	5
Összesen:	66	23	8	3

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

Értékdimenziók

A „Critical Mass” generáció jellemzéséhez hozzátartozik, hogy megvizsgáljuk, mely értékek fontosak a csoportba tartozó fiatalok számára, illetve milyen problémákat látnak kiemelkedően fontosnak az őket körülvevő világ vonatkozásában. Az LMP szavazói az átlagnál nagyobb ifjúságot érintő problémának látják a kilátástalan, bizonytalan jövőképet, illetve a céltalanságot. A környezetvédelmi érzékenység, ugyanakkor nem igazán jellemzi a pártot választókat: az LMP-szimpatizánsok közül is csak egy százaléknyian jelölték meg a környezet rossz állapotát mint az ifjúság legégetőbb problémáját.

A vizsgálat során mérést végeztünk a fiatalok értékpreferenciáiról. Ennek keretében értékelniük kellett egy 1–5-ig terjedő skálán, mennyire fontos számukra egy adott érték. Az egyes pártok szavazóit tekintve a következők állapíthatók meg.

Az LMP-szavazókra jellemző, hogy átlag felettien fontosnak értékelik a szabadság, a környezettudatosság értékeit, illetve az átlagnál jobban preferálják a közügyekbe való beleszólást. A pártot választók átlagának felel meg a családi biztonság fontossága, a társadalmi rend, az igaz barátság, illetve a boldogság mint érték. Az LMP szimpatizánsai ugyanakkor kisebb jelentőséget tulajdonítanak az anyagi jólétnek, a tradíciók tiszteletének, illetve a vallásos hitnek; a nemzet fogalma szintén kevésbé hangsúlyos a zöldpárt támogatói között.

Ha megvizsgáljuk, hogy az egyes értékek milyen értékdimenziókká állnak össze¹⁰, akkor az egyetemista-főiskolás korosztály adatait vizsgálva négy értékdimenziót mutathatunk ki empirikusan. Létrejön a 1) nemzeti-konzervatív értékek világa, az 2) apolitikus értékdimenzió, a 3) posztmateriális értékvilág, illetve a 4) fogyasztói-materiális értékvilág. A

1. *nemzeti konzervatív értékstruktúra* alkotói a nemzet, a tradíciók tisztelete, illetve a vallásos hit, az
2. *apolitikus értékdimenzióba* a boldogság, a családi biztonság, illetve az igaz barátság tartozik. A
3. *posztmateriális dimenziót* a környezettudatosság, illetve közügyekbe beleszólás mint érték alkotja és a
4. *fogyasztói-materiális* csoport alapját pedig a társadalmi rend preferálása, illetve az anyagi jólét értékei alkotják.

Az egyes értékcsoportokat és a pártpreferencia adatokat összevetve a következőket találjuk: az LMP-szavazói legerősebben a posztmateriális értékstruktúrához kapcsolódnak, erősen negatív a kötődés ugyanakkor a nemzeti-konzervatív értékdimenzióhoz. Utóbbi értékcsoport leginkább a Fidesz szavazóival mutat összefüggést, ugyanakkor a Jobbik bázisát is jellemzi, némileg kisebb mértékben. Az MSZP-re voksolók körében leginkább a nemzeti-konzervatív értékdimenzióval való erősen negatív kapcsolatot érdemes kiemelni. A Demokratikus Koalícióval szimpatizálók körében szintén kimutatható a kötődés a posztmateriális értékvilághoz, ám ennél erősebb összefüggést mutat a nemzeti-konzervatív értékstruktúrák elutasítása.

Érdekes ellentmondásosságra, a materiális értékek mélyen gyökerező jellegére lehetünk figyelmesek, ha az ifjúság legégetőbb problémáit állítjuk vizsgálódásunk középpontjába. Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás során azt kérdeztük a hallgatóktól: „Szerinted mi az ifjúság két legégetőbb problémája?” A kérdésre megadtunk 21 választási lehetőséget, ezek közül kellett két opciót kiválasztani, rangsorba állítani (elsőként megnevezni az ifjúság legégetőbb, majd másodikként a második legégetőbb problémáját). A felvett adatok alapján a következő megállapításokat tehetjük:

- a hallgatók összességében a *kilátástalan, bizonytalan jövőt*, illetve a *céltalanságot* jelölték meg a legfontosabb ifjúságra vonatkozó problémaként (18-18 százalék). E tényezőket átlag felett említik az LMP szimpatizánsai: a kilátástalan, bizonytalan jövőt minden ötödik zöld szavazó (pontosan 20 százalék), a céltalanságot pedig 22 százalék tartja a legkínzóbb problémának. A *kilátástalanság* esetében mért érték nem mutat nagy szórást a Jobbik, a DK és a Fidesz hasonló értékeitől (amelyek 18 és 20 százalék közé esnek), viszont jelentősen eltér az MSZP-t támogató hallgatókétól (12 százalék). A *céltalanság* mint prob-

¹⁰ Az értékdimenziók kialakítására faktoranalízist, ezen belül a főkomponens elemzés módszerét alkalmaztam.

léma esetében pedig az LMP, a DK és a Fidesz támogatóinak véleménye mozog együtt: az említett pártokra voksolók 22-24 százaléka szerint kiemelten fontos e probléma.

- a harmadik helyen a *cigánybűnözés* (9 százalék) szerepel, mint probléma: ebből is látszik, hogy mennyire sikeres volt a Jobbik kommunikációja e téren. A Jobbik-szavazók ugyanis ezt az opciót messze a mintaátlag felett jelölték meg problémaként. Minden ötödik Jobbik-támogató szerint ez az ifjúság legégetőbb problémája. Mivel a mintában szereplő pártot választó hallgatók (kb. 900 fő) közel egyharmada a radikális párt szimpatizánsa, ezért a *cigánybűnözés* rögtön a harmadik helyre ugrott a legfontosabb problémák között. Messze átlag alatti említési gyakorisággal bír viszont e dimenzió az LMP szavazóinak körében: az ökopárt hívei közül mindössze négy százalék tekinti ezt az ifjúság legégetőbb problémájának – ez pedig kevesebb, mint a mintaátlag (9 százalék) fele.
- a cigánybűnözés megjelölésének gyakoriságától csak pár említéssel marad el a *munkanélküliség, elhelyezkedési nehézségek* kiemelése (9 százalék). Az LMP szavazói az átlagossal megegyező arányban (9 százalék) tartják a munkanélküliséget az ifjúság legégetőbb problémájának, így e téren nem tekinthetőek unikálisnak az ökopárt támogatói.
- a teljes mintában leggyakrabban említett öt probléma között kapott még helyet a *kulturálatlanság, tudatlanság, igénytelenség problematikája*. Az összes válaszadó közül 8 százalék jelölte meg ezt az ifjúság legégetőbb problémájaként. Nem tapasztalható ettől jelentősen eltérő arány az LMP hívei között sem: közülük
- 9 százalék a legrelevánsabb problémaként tekint erre.
- Az LMP-t vizsgálva fontos rögzíteni, hogy *átlag feletti* említési gyakoriság jellemzi az *alkoholfogyasztás erősödését*, csakúgy, mint a *környezet rossz állapotának* kiemelését – a mintában utóbbit kizárólag LMP-szavazók nevezték meg az ifjúság legégetőbb problémájának. Ezen túl: *a közösségek hiányát* (hasonlóan a Fidesz-szavazókhoz, akikkel együtt lényegében fele-fele arányt képviselnek a zöld szavazók az e problémát legfontosabbnak tartók csoportján belül). Az pedig vélhetően az LMP-szavazók anyagi hátterére jellemző jelentős megosztottságnak¹¹ tudható be, hogy a létbizonytalanság, mint legfontosabb probléma szintén átlagon felüli említési gyakorisággal bír. Életmód-dimenzióval összefüggő probléma-érzékelések (alkoholfogyasztás, környezet rossz állapota) tehát nagyobb hangsúlyt kapnak a LMP szavazóin belül, mint a többi párt bázisában.
- Az ökopárt szavazóinak posztmaterális karakterét erősíti, hogy az átlagosnál kevesebben említették a pénztelenség, elszegényedés problémakörét – ergo a materális alapú félelem kevésbé van jelen (több hasonló változót is vizsgálva) az LMP szavazóbázisán belül, mint más pártok támogatói között.

¹¹ Azaz: az LMP szavazóinak egy jelentős része átlag feletti anyagi helyzetben van, egy másik markáns része pedig átlag alattiban. Nagy tehát a szórás a táboron belül vagyoni helyzet alapján.

- Ha pedig a második említéseket vizsgáljuk a problémák kijelölését firtató kérdésre, azt tapasztalhatjuk, hogy az LMP hívei még több, életmódhoz kapcsolódó problémát neveznek meg égető problémaként. Ilyen átlag feletti említési gyakorisággal bír például a család válsága, iskolai problémák, szórakozási, ismerkedési lehetőségek hiánya.

Ehelyütt fontos azonban leszögezni: a fentiek nem jelentik egy az egyben azt, hogy a materiális értékek igénye ne lenne jelen, teljesen eltűnt volna, sőt, ne uralná az LMP- szavazók gondolkodását. Pusztán arról van szó, hogy ennek mértéke a zöldpárt szavazói körében a legkisebb – a posztmateriális értékek iránti fogékonyság pedig az LMP táborán belül jellemző leginkább. Ennél erősebb állítás a kutatási adatok alapján nagy bizonyossággal nehezen tehető.

A választópolgárok egyes csoportjainak bevett jellemzési formája a bal-jobb önbesorolás vizsgálata. A pártot választó megkérdezettek körében az MSZP szavazói jellemezték magukat leginkább baloldaliként¹² (2,7-es átlag), míg a skála másik végpontján a Fidesz támogatói jobboldalibbnak tartják magukat, mint a Jobbik szimpatizánsai (5,5-es és 5,4-es átlag) is. Ami pedig az LMP szavazókat illeti: a skála közepétől enyhén balra állnak (3,6-es érték), a többi párt szavazóihoz képest pedig a leghomogénebbek a bal-jobb skálás önbesorolásukat illetően, esetükben legkisebb ugyanis a megjelölt értékek közötti szórás.

38. táblázat. Baloldali (1)–jobboldali (7) önbesorolás eredményei az egyetemisták-főiskolások körében átlagértékek

pártpreferencia	átlag	N	szórás
DK	2,9	44	1,010
Fidesz	5,5	219	1,067
Jobbik	5,4	288	1,314
LMP	3,6	264	1,005
MSZP	2,7	66	1,141
egyéb párt	4,1	20	1,135
ÖSSZESEN:	4,6	901	1,556

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

A liberális-konzervatív dimenzióban az LMP hívei a középértéktől balra, a liberálisabb irányba helyezik el magukat. Az LMP-sek öndefiníciójához képest csak a Demokratikus Koalíció szavazói liberálisabbak. A mérsékelt-radikális kategóriák szerinti besorolásban az ökopárt hívei alkotják a második legmérsékeltebb szava-

¹² Egy 1–7-ig terjedő skálán, ahol az 1-es a baloldali, a 7-es a jobboldali végpont.

zóbázist (2,8-es átlagpontoszám), az átlagosnál jobban bíznak a jövőben, és a DK szavazókat leszámítva kockázatkerülőbbek, mint a többi párt hívei.

Mindent egybevetve: az LMP mögött álló egyetemista-főiskolás szavazók értékpreferenciáiban kimutatható egy posztmateriális vonulat – számukra ugyanis az átlagosnál fontosabb a környezetvédelem, illetve a közügyekbe való beleszólás. Az ökopárt szimpatizánsai a nem posztmateriális értékstruktúrákkal viszont nagyon gyenge kapcsolatot mutatnak, – leszámítva a nemzeti-konzervatív dimenziót-, itt ugyanis erősen negatív az összefüggés, inkább az elutasítás jellemző. Az LMP-sek inkább liberálisok, mérsékelték, kockázatkerülők, ám az átlaghoz képest jobban bíznak a jövőben.

KONKLÚZIÓ

A 2011–2012 fordulóján felvett adatok tanúbizonysága szerint létezik a fiataloknak egy szelete, amelyet az átlagosnál jobban érdekelnek közéleti, társadalmi kérdések, demokratikus elköteleződésük pedig megkérdőjelezhetetlen. Ez az immár empirikusan is kimutatható csoport a Szabó Andrea és Kern Tamás által már felvetett „Critical Mass” generáció, amely leginkább az LMP-re, sokkal kisebb részben pedig a Demokratikus Koalícióra szavazó fiatalokból áll. Attitűdjeit illetően e két párt szavazóbázisa az esetek igen nagy százalékában együtt mozog.

Ami az LMP szavazóit illeti: az egyetemista-főiskolás korosztályon belül a magyar zöldpárt rendelkezik a második legidősebb választói körrel, ebből adódóan jelentős részük dolgozik, önálló egzisztenciával rendelkezik. A Demokratikus Koalíció szavazói mellett az LMP-re voksolók dolgoznak legnagyobb arányban a vizsgált körben.

Az ökopárt hívei között többségében nőket találunk: ők a szavazóbázis 56 százalékát alkotják. Az LMP nőies karakterét bizonyítja továbbá, hogy minden harmadik nő zöldpárti szavazó.

A Lehet Más a Politikát támogatók családi hátterét átlag felett képzett szülők alkotják, az LMP szavazóbázisát pedig leginkább a bölcsészettudományi, gazdaságtudományi és társadalomtudományi képzési területen tanulók. Az egyetemisták-főiskolások körében az LMP-re szavazás egyenesen arányos a településmérettel: minél nagyobb városban él valaki, annál nagyobb valószínűséggel szavaz a Lehet Más a Politikára. A zöldpárti szavazók körében átlag feletti a felső társadalmi rétegekhez tartozók és a rendszeres anyagi gondokkal küzdők aránya is – e téren meglehetősen nagy különbségek mutathatóak ki táboron belül.

Fontos jellemzője továbbá az LMP szavazóinak, hogy amíg átlag feletti az érdeklődés az egyes közéleti kérdések, társadalmi problémák iránt, addig a szűken vett politikával szemben meglehetősen távolságtartóak. A politikai rendszert alkotó intézményekbe vetett bizalom terén is megjelenik mindez: a politikához szorosan kötődő intézményeket még az átlagosnál is jobban elvetik. Ez a politikaellenes at-

titúd vélhetően abból az öndefinícióból is táplálkozik, amely a párt egyik fontos üzenetét adta a 2010-es választáson. Az establishment-ellenesség, illetve magának a pártnak az elnevezése is mind arra utal: e jelenség nem véletlen a szavazótáboron belül. Hozzá tartozik mindehhez, hogy az LMP szavazói között jellemző leginkább az autonóm gondolkodásmód, a szülői, baráti hatásoktól való függetlenség.

Az egyetemista-főiskolás válaszadók leginkább politikai természetű ügyekben érzékelnek jelentős konfliktusokat: a kormány-ellenzék és a cigány-nem cigány lakosság közötti szembenállást jelölték meg a leginkább ellentétet szülő területnek. Az LMP szavazói körében mindez kiegészül a gazdagok és a szegények közötti konfliktus súlyosnak ítéelésével. A szembenállások megítélése alapján egy enyhe baloldali gondolkodásmód, szociális érzékenység rajzolódik ki az ökopárti szavazók esetében.

A Lehet Más a Politika szimpatizánsai nem kedvelik a hagyományos részvételi formákat, azonban egy részük mégis becsatornázható ilyen típusú tevékenységekbe az internet segítségével. Az egyes értékpreferenciák mentén elhelyezve az LMP szimpatizánsait megállapíthatjuk: az ingleharti értelemben vett posztmateriális értékekkel van kapcsolatuk, ám ezek korántsem olyan hangsúlyosak. Az ifjúság fő problémáiként átlag felett jelölik meg a céltalanságot és a kiszámíthatatlan, bizonytalan jövőt. A bal-jobb skálán öndefiníciójuk alapján inkább a baloldalhoz állnak közel, és inkább liberálisok, mint konzervatívok. Ezen túl a második legmérsékeltebb szavazóbázissal a magyar zöldpárt rendelkezik.

Fontos összetartó ereje ennek a csoportnak az úgynevezett *szubkulturális jelleg*:¹³ a nemzedék nevét kölcsönző Critical Mass rendezvény egy igazi szubkulturális esemény. Az itt megfordulók kimagasló többsége LMP-szimpatizáns, a Critical Mass-en való részvétel együttmozog az LMP-re való szavazással.

A „Critical Mass” generáció létezése jól mutatja, az új pártok milyen meghatározó jelentőséggel bírnak a legfiatalabb korosztály körében. A Jobbik és az LMP kimagasló támogatottsága számos további vizsgálati lehetőséget tartogat magában.

¹³ A Jobbik szavazóinak hasonló típusú jellemzéséhez ld. *Róna Dániel és Sörös Anett* közös írását e kötetben.

IRODALOM

- BÍRÓ NAGY ANDRÁS – RÓNA DÁNIEL (2010): *Tudatos radikalizmus. A Jobbik útja a parlamentbe, 2003-2010*. Internetes elérhetőség: http://www.policysolutions.hu/userfiles/elemzesek/B%C3%ADr%C3%B3%20Nagy-R%C3%B3na_Tudatos%20radikalizmus_v%C3%A9gs%C5%91.pdf.
- CSÖZIK RITA (2012): Átalakult lázadás. A magyar egyetemisták és főiskolások nemzedékének politikai szocializációja. In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterizmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Szeged, Belvedere Meridionale. pp. 45–65.
- ENYEDI ZSOLT – SZABÓ ANDREA – TARDOS RÓBERT (szerk.) (2011): *Új képlet. A 2010-es választások Magyarországon*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány.
- FLANAGAN SCOTT C. (1982): Changing Values in Advanced Industrial Societies. *Comparative Political Studies*, 14:4. p.403–44.
- FÓNAI ESZTER (2011): Deintegrált magyar, integrált spanyol társadalom? *Kultúra és közösség*, 2011/IV. szám. 83–92.
- FÜSTÖS LÁSZLÓ – SZALMA IVETT (szerk.) (2010): *A változó értékrendszer 2010/1. Értékváltozás Magyarországon 1978–2009*. MTA Szociológiai Kutatóintézet, Társadalomtudományi Elemzések Műhelye (TEAM). Internetes elérhetőség: <http://www.esshu.hu/node/97>. utolsó letöltés: 2012. május 27.
- GÁBOR KÁLMÁN (2006): Társadalmi átalakulás és ifjúsági korszakváltás. In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): *Ifjúságpszichológiai szemelvények*. Szeged, Belvedere Kiadó.
- GAZSÓ FERENC – LAKI LÁSZLÓ (2000): *Esélyek és orientációk – fiatalok az ezredfordulón*. Budapest, Okker Kiadó.
- GAZSÓ FERENC – LAKI LÁSZLÓ (2004): *Fiatalok az újkapitalizmusban*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- GRAJCZÁR ISTVÁN – TÓTH ANDRÁS (2011): Válság, radikalizálódás és az újjászületés ígérete: a Jobbik útja a parlamentbe. In: Enyedi Zsolt – Szabó Andrea – Tardos Róbert (szerk.): *Új képlet. Választások Magyarországon, 2010*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány.
- HOWE, NEIL – STRAUSS, WILLIAM (1997) *The Fourth Turning: What the Cycles of History Tell Us About America's Next Rendezvous with Destiny*. Broadway Books, New York.
- INGLEHART, RONALD (1997): *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. Princeton University Press, Princeton.
- JELENI GÁBOR – KMETTY ZOLTÁN – TÓTH ZSOLT (2010): Értékek és preferenciák. In: Rosta Gergely–Tomka Miklós (szerk.): *Mit értékelnek a magyarok?* Budapest, Ocipe Magyarország-Faludi Ferenc Akadémia.

- KARÁCSONY GERGELY (2001): Értékek és választások. Értékalapú választás Magyarországon. *Educatio* 2001/3. 504–516.
- KARÁCSONY GERGELY (2011): A Lehet Más a Politika 2010 parlamenti kampánya. In: Sándor Péter – Vass László (szerk.): *Magyarország Politikai évkönyve 2010-ről*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány.
- KARÁCSONY GERGELY – RÓNA DÁNIEL (2010): A Jobbik titka. A szélsőjobb magyarországi megerősödésének lehetséges okairól. *Politikatudományi Szemle* 2010/1. szám. 31–63.
- KELLER TAMÁS (2008): Értékrend és társadalmi pozíció. In *Századvég*, 2008/1. (47. szám). 151–187.
- LAKI LÁSZLÓ (2008): A generációs reprodukció néhány jellemzője a magyar újkapitalizmusban. *Új Ifjúsági Szemle*, 2008/nyár-ősz. 10–19. oldal.
- MANNHEIM, KARL (1952): The problem of generations. In Kecskeméti Pál (szerk.): *Essays on the Sociology of Knowledge by Karl Mannheim*. Routledge & Kegan Paul, New York.
- ÖRKÉNY ANTAL (2000): A középiskolát bevégző korosztály politikai ismeretei és cselekvési mintái. In: Gábor Kálmán (szerk.): *Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság, mint esély?* Szeged, Belvedere Kiadó.
- Republikon Intézet (2012): *Pártok félidőben*. Internetes elérhetőség: <http://www.republikon.hu/news.php?id=269&filter=Elemz%C3%A9sek>
- RÓBERT PÉTER (1996): Fogcsikorgatva: a megkeseredett rendszerváltás. In *Századvég*, Újfolyam, 2. szám. 59–86.
- RÓNA DÁNIEL – SÖRÉS ANETT (2012): A kuruc.info nemzedék. Miért népszerű a Jobbik a fiatalok között? In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Szeged, Belvedere Meridionale. pp. 113–156.
- RÓNA DÁNIEL – SZABÓ ANDREA (2012): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Szeged, Belvedere Meridionale. pp.15–25.
- RUDAS TAMÁS (2010): A Jobbik törzsszavazóiról. In Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi riport 2010*. Budapest, Tárki.
- SUHONEN, PERTT (1985): Approaches to Value Research and Value Measurement. *Acta Sociologica*, 28./4. 349–358.
- SZABÓ ANDREA – KERN TAMÁS (2011): A magyar fiatalok politikai aktivitása. In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék. Ifjúság 2000–2010*. Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest. 37–80. oldal.

- SZABÓ ANDREA – OROSS DÁNIEL (2012): A demokratikus részvétel tendenciái a magyar egyetemisták és főiskolások körében. In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I. Szeged, Belvedere Meridionale*. pp. 65–111.
- SZABÓ MIKLÓS (2001): A politikai szocializáció. In: Kéri László (szerk.): *Societas Politica – Fejezetek a politikai szociológia köréből*. Miskolc.